

OBCHODNÍ AKADEMIE V PARDUBICÍCH V LETECH 1938–1945

K šedesátému výročí otevření ústavu
(Pohled do dějin protektorátního školství)

Jaroslav TEPLÝ

Otevření obchodní akademie v Pardubicích

Obchodní akademie v Pardubicích byla otevřena v roce 1938 a patří tudíž mezi školy, jež svými počátky jsou spjaty s první republikou. Obchodní školství na území země České a země Moravskoslezské, obchodní akademie a obchodní školy, má ovšem kořeny podstatně starší. Sám název „obchodní akademie“ má původ ještě ve století osmnáctém, neboť „Realhandlungsakademie“ ve Vídni založena byla již v roce 1770, později však splýnula s vídeňskou polytechnikou. Leč termín tu byl a proto nepřekvapí, že školy, otvírané v letech 1856–1863 ve Vídni, v Praze (s německým vyučovacím jazykem ovšem), v Pešti a ve Štýrském Hradci, nesou rovněž název obchodní akademie.

Čeština jako vyučovací jazyk na obchodní akademii v Praze je jenom o něco málo pozdější. Škola nesla název Československá obchodní akademie a její přímou dědičkou je obchodní akademie v Resslově ulici v Praze, otevřena byla v roce 1870. První obchodní akademie s vyučovacím jazykem českým mimo Prahu otevřena byla v Chrudimi v roce 1882.

Jak je vidět, ve vzdělání východní Čechy oblastí opožděnou nebyly. V Pardubicích od roku 1863 působila jedna z prvních vyšších reálků v Čechách, ač čeština jako výhradní vyučovací jazyk byla na ní zavedena až v roce 1866. Naproti tomu snahy o vzdělání gymnasijní v Pardubicích byly realizovány poněkud později, poprvé ve školním roce 1910/1911 otevřením gymnasia pro chlapce a reálného gymnasia pro dívky. Později byly oba ústavy sloučeny v jeden.

Komerční školství začíná v Pardubicích jako jednoletá obchodní škola, otevřená ve školním roce 1904/1905, po desítiletém osvědčení se byla se začátkem školního roku 1916/1917 rozšířena na obchodní školu dvouletou.

Mladíci a dívky z Pardubic a z okolí, bažící mezi první a druhou světovou válkou po vyšším obchodním vzdělání, musili se tudíž obracet do Chrudimě nebo do Hradce Králové, což při vývoji Pardubic ve směru k průmyslu a obchodu (o sportu a o velké vojenské posádce nemluvě) vedlo víc a více ke snahám o vlastní obchodní akademii.

Až s počátkem školního roku 1938/1939 byl počet středních a odborných škol v Pardubicích rozmnožen o další čtyřletý ústav. Podle usnesení vlády Republiky československé z 24. června 1938 a se schválením ministerstva školství a národní osvěty ze 13. července 1938 byla v Pardubicích zřízena nová škola, a to jako Československá obchodní akademie. Vedle dosavadní Československé veřejné obchodní školy v Pardubicích¹⁾ byla nově otevřena obchodní akademie jako čtyřletý ústav s maturitní zkouškou. Vlastní provedení záměru bylo navrženo tak, že bude otevřen její první ročník a postupně budou přibývat ročníky další, při čemž dosavadní obchodní škola dvouletá zůstane otevřena a rovněž zůstane otevřena dosavadní připojená odborná škola pokračovací pro živnosti obchodní s počtem tříd podle platných předpisů. Již před tím, 20.2.1938, ministerstvo školství a národní osvěty povolilo aktivovat při dosavadní obchodní škole odbornou školu drogistickou pro učně tohoto oboru z deseti tehdejších politických okresů: Pardubice, Chrudim, Vysoké Mýto, Lanškroun, Litomyšl, Polička, Německý (Havlíčkův) Brod, Humpolec, Ledec, Choceň. Do budoucna se tak předpokládal ústav na tehdejší poměry nejméně střední velikosti.

Obchodní akademie v Pardubicích nebyla budována na písku, protože, jak jsme viděli, starší základ komerčního školství v Pardubicích již byl. Od dvouletých obchodních škol lišily se obchodní akademie počtem postupných ročníků, uzavřením studia maturitní zkouškou a učebním plánem (Učební plán stanoví počet ročníků, skladbu vyučovacích předmětů a jejich dotaci hodinami.)

Učební plán obchodních akademií byl, a to již ve druhé polovině devatenáctého století, postaven tak, aby škola poskytovala nejenom školení odborné, komerční, ale také vzdělání všeobecné, jež dávaly vyučovací předměty matematika, fyzika a chemie na straně jedné, dějepis, zeměpis a jazyky na straně druhé. Jazyky byly obligatorní (čeština a němčina),

1) Slovo „československá“ v titulu školy znamená, že je to škola s československým vyučovacím jazykem, jak zněla tehdejší terminologie. V praxi byla jím na těchto školách v Čechách a na Moravě čeština, na Slovensku slovenština. Pokud na Slovensku česky mluvící učitel uměl slovensky, učil slovensky, jinak musil učit česky, alespoň zpočátku. V průběhu několika let působení se však mnozí slovenštině naučili alespoň dobře.

relativně volitelné (nejčastěji angličtina/francouzština, ale i jazyky další) a jazyky nepovinné.²⁾ Od studijního roku 1907/1908 mohli absolventi obchodních akademií studovat na Českém vysokém učení technickém učitelství komerčních předmětů pro obchodní školství; od studijního roku 1920/1921 zahájila v Praze přednášky Vysoká škola obchodní nejprve se šestisemestrovým a brzy poté s osmisemestrovým studiem, otevřená absolventům obchodních akademií, reálků a všech tří variant gymnasií. V roce 1934 dostala Vysoká škola obchodní právo udělovat titul doktora obchodních věd. Od studijního roku 1924/1925 mohli se absolventi obchodních akademií po doplňovací maturitní zkoušce z latiny a z filosofické propedeutiky zapisovat na právnickou fakultu.³⁾

Ve dnech 22. a 23. června 1938 konaly se tedy první přijímací zkoušky do prvního ročníku pardubické čtyřleté obchodní akademie. Zájem byl značný, přijato bylo šedesát žáků a posléze byly otevřeny dvě třídy. Školní rok začal dnem 1. září 1938; vedle oněch dvou tříd obchodní akademie běželo ještě pět tříd dvouleté obchodní školy, jakož i osm tříd (6 + 2) školy pokračovací.

2) Jazyky: Jazyky měly jak na obchodních akademiích, tak na Vysoké škole obchodní v Praze vysoký kurs a vysokou úroveň, a to nikoliv jenom jazyky cizí, jak bychom snad očekávali, ale i jazyk mateřský, protože obchodní styk byl bez dobré češtiny nemyslitelný.

V učebním plánu pro obchodní akademie jsou jazyky obligatorní, fakultativní a nepovinné. Obligatorní jazyk je jazyk povinný, fakultativní je jazyk volitelný, jenž po žakově volbě stává se povinným; nepovinný jazyk je žákem zvolen navíc a jeho návštěvu může žák na konci školního roku ukončit.

Čeština/slovenština byla v Republice československé na středních školách s vyučovacím jazykem československým kvalifikována jako jazyk mateřský a pochopitelně byla předmětem povinným. Na školách s jiným vyučovacím jazykem než s češtinou/slovenštinou (to jest s němčinou, maďarštinou, rusínštinou, polštinou) byla čeština rovněž jazykem povinným, ovšem jako jazyk cizí. Na gymnasiích, reálných gymnasiích, na reformních reálných gymnasiích, na reálkách a na obchodních akademiích s vyučovacím jazykem československým byla němčina jazykem povinným, na učitelských ústavcích a na ostatních středních odborných školách jazykem nepovinným. Volba buď angličtiny nebo francouzštiny byla na mnohých obchodních akademiích s vyučovacím jazykem českým obvyklá a častá již od let sedmdesátých devatenáctého století, kdy obchodní akademie vznikly. Zůstala nejčastější volbou i za první republiky.

3) Školy střední i vysoké: KÁDNER, Otakar: *Vývoj a dnešní soustava školství I–II*, Praha 1929–1931, zde I s. 339, s. 358 n., II s. 140–141; 153; NOVOTNÝ, Jan M.: *Vysoká škola obchodní*, Praha 1938, s. 16–55; *Sborník Vysoké školy ekonomické*, Bratislava 1961, s. 9; CHARVÁT, Jiří: *Stará Chrudim*, Chrudim 1991, s. 135; SAKAŘ, Josef: *Dějiny Pardubic III/1–2*, s. 168–171, 198 n., 201 n., s. 210–212.

První školní roky obchodní akademie

Otevření obchodní akademie v Pardubicích padlo do měsíce, v němž se odehrála nejvypjatější krise československého státu, již se říká krise mnichovská; jí také skončila existence československého státu v té podobě, v jaké vyšel z rozpadu habsburské monarchie. To, co následovalo, se jmenovalo Česko-Slovensko a byla to jiná dějinná kapitola, ostatně jenom kratičká, protože již za necelý půlrok po Mnichovu ozývala se dlažba měst v Čechách a na Moravě pochodovým krokem německých okupačních vojsk.

A tak, v průběhu jednoho školního roku, což je pouhých deset měsíců, došlo k převratnému pohybu událostí: Byla mobilisována československá branná moc, po několik dnů byl přede dveřmi válečný konflikt s Německem; vláda, místo aby se stát bránil, po rozhodnutí pouze cizích států vzdala se (více než s milionem vojáků a s výzbrojí pro čtyřicet divisí) potenciálnímu útočníkovi bez boje. Až dosud centralisovaná Republika československá se poté rozpadla. Nejprve na dvě složky, z nichž jedna byla autonomní – načež osamostatněním se této autonomní složky, Slovenska, rozpadl se stát úplně. Pouze několik hodin po tomto rozpadu západní část státu, již před tím okrájenou, opět bez branného odporu (až na jeden neúplný prapor v Místku), obsadilo vojsko sousedního Německa, tehdy Třetí říše. V dějepisu jmenuje se to 15. březen 1939. Pět a půl měsíce potom vypukla opravdová velká válka; ale pro tehdejší Čechy byl začátkem války vlastně již Mnichov.

První roky nově otevřené školy odehrály se tudíž v období více než pohnutém a nesnadném; pardubická obchodní akademie je vlastně dítětem narozeným a vyrostlým v době politické krise, okupace a války, jež poznamenaly prvních sedm školních roků její existence, aniž ty školní roky následující by byly probíhaly v době již zcela klidné a normální.

Není tudíž pro dnešní generaci právě nejsnadnější, vžít se do duševního světa a do postavení, do něhož byl český národ vmanévrován dějinami, do postavení, do něhož ovšem byli vmanévrováni i profesori a studenti mladého pardubického ústavu. Nejenom však oni. Všichni, kteří měli nějak co dělat se školou (což byli v první řadě učitelé, ale právě tak v první řadě ti chodící do škol, a ovšem i jejich rodičové), ocitli se v situaci, kdy celý vzdělávací proces, celá vyspělá a úspěšná školská soustava Českých zemí, byla zasažena německou okupační mocí. A to tak, že cílem (na jaře roku 1939 ještě skrytým) této okupační moci bylo zlikvidovat jak vzdělávací proces, tak českou školskou soustavu. (Češi jako národ měli přijít na řadu později.) Ze strany Němců bylo tomuto likvidačnímu úmyslu věnováno značné úsilí, protože Čechům mělo (zatím) zůstat pouze to, co sloužilo bezprostředně výrobnímu potenciálu Německa. Tudíž škola obecná a (snad)

škola učňovská, vše ostatní (školy střední i vysoké) mělo časem zmizet úplně. Uzavření českých vysokých škol při první vhodné příležitosti, naskytla se v listopadu roku 1939, bylo k tomu úvodním úderem.

Profesorský sbor

Školy a školství v novém útvaru (od 16. března 1939 jmenoval se Protektorat Böhmen und Mähren), jež ani při nejvyšší míře tolerance nelze nazvat útvarem státním, byly tudíž postihovány jako jedna z prvních složek. Zásadním úkolem okupačních sil byla likvidace české inteligenci, při čemž na předním místě byl velitelský sbor bývalé československé branné moci, poté budoucí inteligence. Sledující události z odstupu více než půlstoletého, jenom těžko umíme docenit, jak přes všechn tento Němci vyvozovaný tlak si učitelé vůbec (tj., ať na tom či onom stupni) zachovali tvář, jednak sami před sebou, jednak a především ale před žáky. Ti totiž své učitele měli před očima denně, leckteří šest let, a to je v takovémto případě doba hodně dlouhá.

Patnáctého března roku 1939 byl do této role tudíž vtlačen i profesorský sbor obchodní akademie v Pardubicích. Tento profesorský sbor, na němž nyní spočinula tíha doby, nebyl na štěstí ve školní práci nováčkem; znamená to, že měl zkušenosti, jak denodenně stát čelem k několika třídám různých ročníků.

Tento profesorský sbor měl koncem prvního školního roku 1938/1939 včetně ředitele a jednoho učitele externího celkem čtrnáct sil, při čemž největší část sboru tvořili ti, kdo již před tím byli učili na dvouleté obchodní škole. Z těch dosavadních však některé tváře chyběly a několik tváří bylo nových. Změny ve stavu profesorského sboru byly dány příčinami různými. Jednak obvyklými personálními pohyby, do nichž nutno počítat také nové síly pro obchodní akademii, to jest pro nárůst tříd a vyučovacích předmětů; k 1. září 1938 to zatím byli pouze dva noví vyučující. Byly ovšem v té době i jiné příčiny změn.

Jednak došlo k personálním pohybům ve stavu učitelských sil v důsledku poměrů politických, to jest v důsledku odstoupení a vyklizení pohraničí čili tak zvaných Sudet, jakož i v důsledku osamostatnění Slovenska a zaboru Podkarpatské Rusi Maďarskem. Tento, mimoškolními, ať politickými, ať státoprávními změnami způsobený personální pohyb však zcela neustane, protože hluboko do druhé poloviny dvacátého století některé personální změny, jevy a stavy budou dány změnami politiky.

V září školního roku 1938/1939 dva profesori odcházejí, jsou to Němci, učitelé němčiny, jdou domů do zabraného území. Po 15. březnu další profesor, Čech, věda, že brzy co do náboženství a tudíž i co do původu

bude nežádoucí, jde na jaře roku 1939 do předčasné výslužby. S koncem roku jde další člen sboru do výslužby, ale tomu se naplnila leta, jeden člen sboru umírá. Leč tyto přirozené pohyby jako by mizely vedle úderů a pohybů politických.

Další změny přicházejí s tím, že je nutno umístit lidi: Jedni, hotoví lidé se zkouškami, museli opustit školy na nichž působili, a to na Slovensku a na Podkarpatské Rusi, neboť stát se rozpadl.

Pak jsou tu ti budoucí učitelé, kteří měli těsně před dokončením vysokoškolského studia středoškolské profesury; měli absolvovány semestry a měli složena kolokvia, případně odevzdány státní práce, leč to, že Němci zavřeli vysoké školy, znemožnilo jim složení státních zkoušek ústních. Ale umístění pro ně je; jednak budou přibývat třídy, jednak se německou okupací a zavřením vysokých škol život nezastavil, staří pánové dosahují příslušného věku a odcházejí do výslužby, za ně náhrada přijít musí.

A pak jsou tu vedle profesorů či téměř již profesorů muži, kteří museli opustit jinou službu státu, službu ve zbrani, neboť přestala existovat československá armáda; národ poražený bez boje nemá již nárok na vlastní vojsko a o službu ve zbrani pod Němci nestojí. Branná moc byla tedy rozpuštěna. Ovšem pouze co do lidí, protože výzbroj, výstroj, strůj, jakož i válečné zásoby všeho potřebného pro více jak čtyřicet divisí na válečných počtech, přebírá branná moc Třetí říše. Silnice se netrhnou kamiony s vleky, odvážejícími to vše za hranice Protektorátu.

Ti muži, nyní bez stejnokrojů a bez hodností, nejsou žádní nevzdělanci, každý z nich má střední školu s maturitou a dvouletou vojenskou akademií (v podstatě dnešní bakalářské studium), případně nad to studium vysoké školy válečné. A jsouce zvyklí na dospělé podřízené, jednají se žáky jako s dospělými muži, se žákyněmi pak jako s dámami, což obojím nesmírně lichotí. A tak budou od školního roku 1939/1940 mezi personálními přírůstkami profesorského sboru obchodní akademie v Pardubicích také čtyři důstojníci (zrušené) československé armády.⁴⁾

4) Důstojníci jako učitelé: Nenechme se tu mýlit zkušenostmi z dalších desítekletí. Důstojník první republiky musil mít maturitní zkoušku na střední škole, s níž šel do vojenské akademie (jež v podstatě byla na úrovni dnešního bakalářského studia); někteří z nich poté absolvovali studium vysoké školy válečné, buď jako studium velitelské, nebo jako studium armádní intendantce (tj. specialisované ekonomické studium). Necháme-li mluvit pamětníka, jež na obchodní akademii v Pardubicích učili také tři tito mužové z profesorského sboru, říká, že „...byli to pánové vzdělaní a jako představení a učitelé lidé výborní; za mnohé jim vděčím.“ – (*Ze vzpomínek pamětníků. Archiv autorův*).

Německý tlak na české školství

1. Cíl a prostředky tohoto tlaku

Školu nedělají jenom předměty podle učebního plánu, učebnice a učitelův sbor. Každá škola je fungující organismus s vlastním životem, jenž je složen nejméně ze dvou každodenností, jež jsou každodenností nejenom v hlubokém míru, ale i v době válečné. Neboť každý, kdo ať do školy chodí, nebo v ní učí, má svoji každodennost. Individuum musí chtít nechtít něco jíst, musí se chtít nechtít umývat, musí spát a tudíž musí vstávat a usínat; do školy a ze školy musí se dopravit, a i když (ať žák, nebo učitel) patří k nejméně pilným, alespoň občas musí něco do školy a pro školu udělat a musí něco dělat i ve škole samé. Vše to je každodennost.

Vyučování čili vyučovací proces rovněž není než každodenností a v důsledku toho jakousi jednotvárností, lépe snad stejnotvárností. (Však také prostředí školy nejméně často bývá námětem románu či filmu. Jeho všední činnost je příliš stejnodenní, pročez pro film musí být převedeno alespoň do grotesky.)

Učitel – ale totéž platí i pro žáky – musí hodinu zahájit, musí látku opakovat, musí zkoušet a klasifikovat, musí vyložit novou látku a nechat ji zapsat, musí vyložené opakovat, musí uložit domácí práci. K tomu „musí“ patří také napsat vysvědčení a ukončit školní rok, což je cosi jako sklizeň, stejnotvárná po celý učitelův život. (Žákova školní docházka je kratší, pročez tato stejnotvárnost není tolik pociťována.) K tomu má učitel ještě úkony mimotřídní, stereotypem a stejnotvárností ohrožené právě tak.

Protínají se tu tudíž dvě roviny, rovina práce učitelovy a rovina práce žákovy, a jest pozoruhodné, že efektivita školní práce spočívá do značné míry právě v této každodennosti a stejnotvárnosti. Čím je den pravidelnější, tím je efektivnější, a každé porušení stejnotvárnosti se odrazí v nižších vyučovacích výsledcích.

Chtěla-li totalitní moc útočit na vzdělávací proces a na školskou soustavu okupovaných zemí a obojí rozkládat, musela jít – a také tak šla – cestou nenápadnou, ale účinnou, cestou zásahů do školní každodennosti a její stejnotvárnosti. Příčina je prostá: porušte rytmus, soustava se rozkládá. Dnes se tomuto jevu ve školním žargonu říká „narušování vyučování“, leč tento termín je až z doby pozdější než je německá okupace.

Rozrušování českého vzdělávacího procesu a školské soustavy šlo cestou útoku na školy vysoké a na školy střední, kdežto školství, jemuž bychom dnes řekli „základní“ (tehdejší termín byl školy „národní“, byly to školy obecné a měšťanské), bylo naproti tomu postiženo o něco méně.

První zásah německé okupace dopadl jak známo na školy vysoké, jež byly uzavřeny 17. listopadu 1939. Uzavření mělo trvat tři roky. Že tato lhůta nebyla dodržena, neudivilo tehdy snad nikoho.

Tlaky vedoucí k rozrušování středních a národních škol nebyly již tak zjevné a mnohé mohly veřejnosti unikat, někdy byly tvrdší, někdy mírnější, vždy však směřující *zur Endlösung*; to jest *ke konečnému řešení*.

Pokusíme se tyto tlaky a omezování poněkud uspořádat u vědomí, že odstup více než padesátiletý, především však neopakovatelnost ovzduší doby, leccemus dají zaznít spíše hluše a málo pravděpodobně, než sytě a reálně. S tím také budiž přistupováno k četbě k četbě následujících odstavců.

2. Omezování českých škol a studijních možností jejich žáků

Uzavření vysokých škol nutilo ty, kdož právě maturovali, či čekali, že maturovat budou za rok nebo za dva, aby se poohlédli po existenci poněkud jiné než je vzdělání akademické. Touto možností byly abiturientské kursy.

Abiturientské kursy byly na některých odborných školách zřizovány od druhé poloviny devatenáctého; byly nejméně jednoleté, často dvouleté, a pro svou oblíbenost pokračovaly u i za první republiky. Podmínkou přijetí byla maturita na střední škole (gymnasium, reálné gymnasium, reformní reálné gymnasium, reálka), učilo se v nich odborným předmětům příslušné odborné školy a závěrečná zkouška měla platnost maturitního vysvědčení z této odborné školy.

Na obchodní akademii v Pardubicích byl abiturientský kurs otevřen po prvé ještě ve školním roce 1939/1940 (škola reagovala pohotově, bylo to jen několik týdnů po uzavření vysokých škol), po druhé 1940/1941, po třetí 1941/1942. Další abiturientský kurs již v rámci omezování studijních možností povolen nebyl.

Podobně tomu bylo s otevíráním tříd prvního ročníku obchodní akademie. Ve školním roce 1938/1939 začalo se s jednou třídou a s jednou pobočkou, ve školním roce 1939/1940 byla povolena jedna třída a žádná pobočka, ve školním roce 1941/1942 zcela výjimečně byla otevřena jedna třída a dvě pobočky, ve školním roce 1942/1943 jedna třída, 1943/1944 jedna třída. Ve školním roce 1944/1945 první ročník nebyl otevřen vůbec, protože škola byla „uvedena do klidu“, což je doslovný překlad německého *die Stillegung* a znamená, že vyučování bylo zastaveno a fakticky zrušeno, profesori a žáci starší šestnácti let byli nasazeni do válečné výroby (opět překlad, tentokrát německého slovesa *einsetzen*). Nasazení jim skončilo porážkou Německa a zánikem Třetí říše.

Na gymnasiích bylo za německé okupace studium omezováno způsobem obdobným, vyšší třídy byly otevírány ve stále menším počtu a počet žáků na gymnasiích byl tvrdě omezován. Řada žáků, absolvovavších jejich ročník čtvrtý čili kvartu, však chtěla pokračovat na středních školách odborných (ať již z důvodů sociálních, nebo z důvodů špatné volby, za okupace ovšem také z důvodu zavření vysokých škol), leč nemohla se dostat ani na obchodní akademii, ani na školy průmyslové či zemědělské a tudíž jim zbýval pouze učební poměr. To právě bylo cílem okupační moci. Němci nepotřebovali Čechy se školním vzděláním, potřebovali manuální pracovníky.⁵⁾

3. Omezování vzdělávacího procesu mimořádnými způsoby

Již jsme řekli, že efektivita výuky je silně ovlivňována pravidelností, čím stabilnější je rytmus, tím jsou vyučovací výsledky lepší. Prvním činitelem vyučování je ovšem učitel jako osobnost a jeho činnost ve třídě. Oba faktory, jak faktor pravidelnosti, tak faktor přímé činnosti a osobnosti učitele, byly v období let 1939 až 1945 ovlivňovány porušováním rytmu, rušením vyučování mimořádnými způsoby, jakož i dalšími tlaky.

Všechno to souviselo s válkou a tudíž nás neudiví, že za první předzvěst těchto mimořádných výkyvů pokládáme již mnichovskou krizi roku 1938. Řada škol v republice musela tehdy na nějakou dobu zastavit vyučování. Obchodní akademii v Pardubicích to sice nepostihlo, ale na některých školách v Pardubicích se neučilo; ku příkladu na reálném gymnasiu neučilo se od 27. září do 6. října 1938, protože *...budova školy byla zabrána pro účely vojenské.*⁶⁾ Ovšem proti tomu, co postihovalo české školy, stěhující se z Němci zabíraného pohraničí do vnitrozemí, to bylo porušení neskolnale menší.

To vše byl ale pouze začátek, válka přinesla přerušování výuky mnohem delší a ukázal to hned první válečný školní rok. Nejprve odpadlo vyučo-

5) Gymnasia, reálná gymnasia a reformní reálná gymnasia byla osmitřídni a měla poněkud se lišící učební plány, kdežto reálky (bez latiny) byly sedmitřídni. Do gymnasií a reálek vyžadoval se věk nejméně deset let, v praxi chodilo se do nich po páté třídě, tudíž v jedenácti letech. Mnozí žáci však – ať již z důvodů sociálních, nebo protože (rodiče) volili mylně – odcházeli z jejich třídy čtvrté (z kvarty), to jest na úrovni dnešní třídy deváté, na střední školy odborné, jež je přijímaly rády, pokud měli slušný prospěch.

Sousloví „abiturienský kurs“ bylo v padesátých letech zmizeno a nahrazeno slovem „nástavba“. Tyto nástavby byly vesměs zmizeny v letech sedmdesátých.

6) 19. (28.) Výroční zpráva Státního reálného gymnasia v Pardubicích za školní rok 1938–1939, Pardubice 1939, s. 6.

vání se samým začátkem války, protože od 1.9.1939 do 9.10.1939, po celých šest týdnů, se na školách v Protektorátu neučilo; oficiální příčinou byla epidemie dětské obrny. Zima 1939/1940 byla poměrně tuhá, šetřilo se uhlím a vánoční prázdniny byly proto prodlouženy o dva týdny navíc, takže trvaly od 22.12.1939 do 19.1.1940. Hned na to byly několikrát prodlouženy pololetní prázdniny, takže trvaly od 1.2. do 5.3.1940, tudíž pět týdnů navíc. Dohromady přišly tak za tento školní rok nazmar tři měsíce. Pro někoho to může být úsměvné, ale úsměv musí to být pouze zdánlivý, vyučovací látka není pružná guma, a nadto, nejenom žáci, ale také učitelé vypadávají z pracovního rytmu.

Ve školním roce 1941/42 byly vánoční prázdniny, začavší 21.12., prodlužovány až do 4.3.1942, jest to deset týdnů neučení navíc. Pololetní prázdniny ovšem vůbec nebyly, protože pololetní vysvědčení bylo vydáno na základě toho, co učitelé klasifikovali (to jest vyzkoušeli) do vánoc.

Ve školním roce 1942/1943 byly vánoční prázdniny od 21.12. do 18.1.1943, opět dva týdny navíc, pololetní prázdniny trvaly od 4.3. do 10.3.1943.

Ve školním roce 1943/1944 byly vánoční prázdniny od 21.12.1943 do 12.1.1944, takže byly delší o jeden týden. Pololetní prázdniny byly od 31.1. do 6.2.1944.

Ve školním roce 1944/1945 se na obchodních akademiích a na obchodních školách v celém Protektorátu neučilo a nedošlo ani k začátku vyučování, protože na základě německých nařízení byly tyto školy „vedeny do klidu“, což byl stav, setrvavší do května roku 1945. (V Pardubicích vzhledem k nepoužitelnosti školní budovy nebyly obchodní akademie a obchodní škola v provozu ani v květnu a v červnu roku 1945, kdežto v některých městech ano.) Takto byl ve školním roce 1944–1945 ztracen **celý jeden školní rok**, od 1.9.1944 do 30.6.1945 jest to třiačtyřicet vyučovacích týdnů.

Dohromady bylo za dobu okupace na obchodní akademii v Pardubicích zmařeno jedenasedmdesát týdnů školního vyučování, což (bez jednoho a půl měsíce) jest doba celých **dvou školních roků**. To již je velmi podstatná ztráta jak pro národní kulturu, tak pro jednotlivce.

4. Učebnice

Hned na počátku školního roku 1939/1940 přišly první kroky okupační moci, kroky směřující ke snaze smazat vědomí o státu samostatném ještě před necelým rokem. Nařízení říšského protektora znělo, že je nutno „...*odstranit ze školních učebnic a příruček v knihovnách obrazy bývalého presidenta Edvarda Beneše*“; dále nařízení „...*o zákazu užívání dřívějších*

titulů zaměstnanců ministerstva národní obrany, převedených do některých oborů veřejné služby“; dále nařízení „...o odstranění závadných obrazů legionářských, mezi nimiž jsou dva, znázorňující boj legionáře s německým vojákem. Za okamžité odstranění takových a podobných obrazů jsou osobně odpovědni ředitel i každý jednotlivý člen sboru...“.⁷⁾

V příštím školním roce 1940/1941 zakázali Němci používat dosavadní učebnice. Provedení probíhalo postupně. Nejprve se učebnice opravovaly, což dělalo ve vyučování a pochopitelně to přineslo velikou ztrátu vyučovacího času. Ničím nesměly učebnice připomínat předchozí poměry, to jest samostatnou republiku, takže bylo nařízeno začernovat závadná slova jako Československo, Republika československá, legionář, Masaryk a mnohá slova jiná. Závadná byla také zkratka měnové jednotky „Kč“, takže každé „č“ muselo být začerněno, neboť protektorátní měnovou jednotkou byla nyní koruna se symbolem K. Že se pochopitelně černou tečkou tuše každé takové místo zdůrazní, nenapadlo patrně nikoho.

Viděno a popisováno s odstupem doby, připomíná to začernování magické úkony, protože zvláště důrazně se nařizovalo výhradní používání tuše. Ve skutečnosti jest to důkaz toho, že důsledně fungující byrokratický aparát je schopen s vytvářením a užíváním směsi, složené z vlastní hlouposti s vlastní důkladností, s nebývalým úspěchem podryvat vlastní základy, na nichž sám stojí.

Poměrně brzy potom však používání dosavadních učebnic bylo vůbec zakázáno a zvláště přísně se pak ve výnosech zapovídalo jejich nošení do školy.⁸⁾ V principu ovšem všechno začernování bylo druhořadé, protože likvidace českých učebnic měla mít beze všech pochyb účinek zcela jiný. Jaký jiný účinek si ten, kdo nikdy neučil, dovede jenom těžko do důsledků představit. Nemá totiž zkušenost s tím, jak takovéto odebrání učebnic znesnadní až znemožní učitelovu práci.

Téměř všichni učitelé jsou zvyklí pracovat s učebnicí, je to totiž náradí jejich práce, a mnozí to bez učebnice vůbec neumí. Konec konců, užívání učebnice mají všichni učitelé v popisu práce. Ohrožení vyučovacích výsledků se dalo očekávat, osobně soudím, že bylo vlastním cílem věci.

7) Pramenem této studie jsou především prameny úřední provenience, (viz soupis PRAMENY), z nich především *Konferenční zápisy za školní roky 1939/1940 až 1944/1945*, a do jisté míry *Ze vzpomínek pamětníků* (Archiv autorův). Ve hlavním textu uvedená citace je z konferenčního zápisu ze 6. září 1939.

8) V zápisech z porad učitelského sboru z oněch měsíců se sice několikrát opakuje připomínka, že vyučující mají žákům kontrolovat aktovky, zda žáci tyto učebnice nenosí do školy. Z tázaných tehdejších žáků se však na prohlížení aktovek nikdo nepamatuje. – (*Ze vzpomínek pamětníků*. Archiv autorův.)

Jenomže nastoupila česká schopnost improvisace. Viděno s odstupem šedesáti let, nelze nevyslovit hluboký obdiv nad výkonem tehdejšího českého učitelského stavu, a to bez ohledu na stupeň školy a na předmět, jemuž kdo učil. Obdiv nad tím, že učitelský stav nastalou situací dokázal zvládnout, a to improvisací, s pomocí sešitů v kombinaci s výkladem učiva. Německá rána šla do prázdna. Což, po mém soudu, byl jeden z největších úspěchů českého hnutí odporu, úspěch, o němž se nejenom nemluví, ale o němž se vůbec neví.

5. Omezování předmětů a jejich poněmčování

Zároveň s odstraněním učebnic přicházely příkazy, týkající se vyučovacích předmětů, které okupační moc pokládala za zvláště nebezpečné. Byly to předměty dějepis a čeština. V předmětu čeština bylo zakázáno učit dějinám české literatury, dovoleno bylo učit pouze gramatice, slohu a pravopisu. Nikdo neví a již nikdy nebude vědět, proč zákaz dějin literatury netýkal se také teorie literatury; zda z české strany, to jest ministerstva školství, šlo o úskok, nebo z německé strany o byrokratický omyl. Nicméně probírat teorii literatury *expressis verbis* (výslovně) zakázáno nebylo, takže ti obratní z českých učitelů pochopitelně uměli nenápadným způsobem vplétat do teorie literatury výklady literárně historické, ti méně obratní učili alespoň teorii literatury. A znovu nelze nevyslovit hluboký obdiv nad výkonem tehdejších češtinářů, nelze než neocenit ty dnes již nežijící profesory, jak toto dokázali udělat.⁹⁾

Pro okupační moc byl v českých školách nejnebezpečnějším vyučovacím předmětem dějepis. Okupační moc proti němu postupovala po částech. Řečeno termínem pozdějším, salámovou taktikou.

Ve školním roce 1940/1941 se nesmělo používat dosavadních učebnic a náhradou za ně měly být učebnice pro říšskoněmecké školy, leč nebylo nařízeno ani jejich kupování, ani používání vezmi kde vezmi. Ve školním roce 1941/1942 byl dějepis jako vyučovací předmět vůbec pozastaven a vůbec se mu neučilo. V průběhu školního roku 1942/1943 začalo školení profesorů tak, že někteří byli zařazeni do internátních kursů konaných v Německu a po návratu měli své kolegy školit tak, aby podávali dějiny

9) Autor studie má informaci o vyučování teorie literatury v hodinách češtiny od již zesnulého profesora Václava Hejduka, jenž na dotaz: „Proč, když dějiny literatury se nesměly učit...?“ suše odpověděl: „Teorie literatury zakázána nebyla.“

Budiž zde k vyučování předmětu čeština na obchodní akademii v Pardubicích podotknuto, že skrovná pocta, vycházející z omezeného okruhu vzpomínek, týká se profesorů Jana Rubáčka a Václava Hejduka.

a dějepis v nacionálně socialistické podobě. (Dějiny si libují v paradoxech, protože dosti často byli do těchto školení vybráni lidé celkem nenápadní, nestojící v popředí a zdánlivě poddajní; teprve časem se ukázalo, že právě někteří z nich byli velmi odhodlanými odpůrci nacismu.)

Ve školním roce 1943/1944 byl tudíž dějepis podáván v této „proško-lené“ podobě. Výsledky byly podle toho, místy byly až groteskní, lze-li pro podmínky okupace takového slova použít. Groteskní ovšem nebylo, že díky tomuto omezování školního dějepisu několika populačním ročníkům zůstal odepřen výklad historických souvislostí, o něž vždy v historii jde. Otázka je, zda to v českém školství bylo naposledy.¹⁰⁾

Útok na oba tyto obory lidské činnosti, na oba vyučovací předměty, dokazuje však zřetelně, jaký význam mají ve vzdělání literatura a dějepis.

Postižen byl také předmět zeměpis. Jednak byly v učebních osnovách silně omezeny partie o geografii Evropy a světa, protože výuka měla být koncentrována na geografii Německé říše. Navíc, což se již tehdy jevílo spíše jako šikanování, platilo tehdy (jak pro školy, tak pro tisk) nařízení, že jména německých měst, hor, řek a moří musí se používat pouze v německé podobě. Mělo se tudíž jezdit do *Wien* či do *Linz* a nikoliv do Vídně či do Lince, ležících v *Ostmark* a nikoliv v Rakousku; *Stettin* byl *an der Ostsee*, nikoliv u moře Baltského atd.; takže jazyk zeměpisného vyučování někdy nabýval podoby grotesky. Aby toho však nebylo dost, byl na středních školách zeměpis zařazen mezi předměty, jež měly být vyučovány německy, a to tak, že čtvrtina vyučovacího času měla se realizovat v němčině.

Toto nařízení se týkalo více předmětů. Na obchodník akademiích byly to předměty zeměpis, dějepis (pokud se mu vůbec učilo), matematika; účetnictví, kupecké počty, nauka o podniku. V ročnících prvním a druhém měla být pozornost věnována terminologii oboru, v ročnících třetím a čtvrtém měla se německy realizovat vždy celá vyučovací hodina v němčině a příslušným způsobem, tj. červeně a s podtržením, zapsat do třídní knihy. Jak se toto vyučování praktičovalo, je jiná věc.¹¹⁾

10) K dějepisu a ke zmíněné grotesknosti nelze nezpomenout, že v pomocné rozmnoženině několika listů pro dějepis (žádná učebnice nebyla) vystupoval středopaleolitický člověk Heidelberský (*Homo heidelbergensis*) co by již pravěký Němec, což ovšem vzhledem k rozpětí statisíců let, jakož i k tomu, že byla německá okupace, mírně rozveselovalo. Nikdo již nezjistí, šlo-li o náhodu, neb o úmysl. Rozmnoženina bohužel již dávno neexistuje, ale odraz oné grotesknosti zůstal. – (*Ze vzpomínek pamětníků*. Archiv autorův.)

11) Jako vždy záleží na vyučujícím, ale z omezeného okruhu vzpomínek dodnes vystupuje několik věcí. Především to, že studenti velmi spolehlivě rozpoznali, jak se který z vyučujících k německy podané čtvrtině vyučovacího

V souvislosti s tímto poněkud bizarním způsobem jak vyučování, tak zdokonalování v němčině, byly v průběhu německé okupace němčině do učebního plánu přidávány hodiny, z největší části ovšem na úkor jiných předmětů.

Nejprve ze čtyř vyučovacích hodin, vyměřených týdně každému cizímu jazyku, byla dotace němčiny zvýšena na pět, poté na šest, posléze na osm vyučovacích hodin. K tomu bylo nařízeno vkládat do hodin němčiny prvky nacionálně socialistické německé ideologie. Profesori na obchodní akademii v Pardubicích dělali to velmi obratně a při tom velmi prostě.

Všichni němčinaři na škole používali jeden model textu, sestavený tak, aby byl krátký, a tudíž snadno naučitelný, aby v něm byly především faktografické poznatky a užitečná slovní zásoba, kdežto ideologická frazeologie se omezovala na nejmenší možnou míru. Případná inspekce tudíž mohla být spokojena, protože žáci uměli to, co mělo být kontrolováno.

Konec konců, z dochovaných pramenných materiálů úřední povahy a ze vzpomínek pamětníků neplyne, že by někdy v tomto ohledu při návštěvě německého inspektora došlo k nějaké vyostřené kolisi. Zdá se ovšem, že tehdejší německý inspektor českých obchodních akademií a obchodních škol (PhDr. Karl Hoffmann) v době Protektorátu byl jiného osobního stříhu než pověstný inspektor českých gymnasií Gerhardt Werner.

6. Poněmčování organizace školství a školní administrativy

S odstupem let se jako roky největšího nátlaku okupační moci na české školství jeví leta 1940–1942, ale ani v dalších letech se tlak na české školství nijak nezmírnil, pokračoval dál.

Školní rok 1940/1941 končil ještě 30. června s českým vysvědčením s hlavičkou *Protektorát Čechy a Morava*. Další školní rok 1941/1942 ale končil 15. července s dvojjazyčným vysvědčením s německo-českou hlavičkou *Deutsches Reich. Protektorat Böhmen und Mähren. Německá říše. Protektorát Čechy a Morava*.

času staví. Nadšeně se nestavěl nikdo. Vzpomínky vybavují pouze německou terminologii v předmětech matematika a zeměpis, nikoliv ale v předmětu dějepis (ač zeměpis a dějepis měl jeden a tentýž profesor), nikoliv v předmětu účetnictví. A protože studenti právě tak velmi spolehlivě rozpoznali, kdo jak z profesorů umí německy, rozpoznali také, že ti, kteří německy uměli dobře, nařízení ignorovali nejvíce. Že se účetnictví ze čtvrtiny mělo učit německy, vychází najevo z pramenů, tj. z konferenčních zápisů, ale až při psaní této retrospektivy. Při vyučování to nepozoroval nikdo, protože profesor Antonín Sadovský (německy uměl velice dobře) nařízení zřejmě naprosto ignoroval. (*Ze vzpomínek pamětníků*. Archiv autorův.

Začátek a konec školního roku byl tudíž nařízen podle vzoru Německa od 15. září do 15. července, a podle téhož německého vzoru byla nařízena také změna názvu školy. Obchodní akademie se nyní, pochopitelně také dvojjazyčně, jmenovala německy *Wirtschaftsoberschule*, česky *Vyšší obchodní škola*. (Název obchodní akademie byl obnoven brzy po květnu 1945, ale brzy po roce 1948 byl opět zrušen.)

Dvojjazyčně vedly se pochopitelně také úřední knihy, to jest třídní a maturitní výkazy. Výsledné výroční zprávy školy sestavovaly se pouze německy, ale v podobě brožury publikovány nebyly tak, jako bývaly v podobě brožury publikovány výroční zprávy středních škol za rakouské monarchie i za první republiky.

Další nařízenou změnou, opět podle vzoru školství v Německu, byla změna klasifikačního systému. Český systém, pocházející ještě z dob rakouské monarchie, byl pětistupňový. Od 15. září 1943 byl však nově zaveden německý systém, jenž byl šestistupňový; byl tudíž fakticky užíván pouhé dva školní roky.

Každé obchodní učiliště v Republice československé, ať bylo školou státní či nestátní, mělo jakožto odborná střední škola svoje kuratorium. Na základě zřizovacího organizačního statutu Československé obchodní akademie v Pardubicích byl statutárním předsedou kuratoria obchodní akademie starosta města Pardubic. V době otevření obchodní akademie v roce 1938 byl pardubickým starostou JUDr. Karel Vítek, jeden z pardubických advokátů. Vedle starosty města byli členové výboru, a to deset významných obchodníků, ředitel obchodní akademie a tři její profesori. Kuratorium tudíž representovalo obecní samosprávu, podnikatelské kruhy a školu.

Řečeno také jinak: Každá střední škola v každém městě patřila k významným kulturním institucím, tudíž k nim patřila i obchodní akademie, zatímco devastace druhé poloviny dvacátého století školy zařadila do tak zvané terciární sféry, čili na úroveň technických služeb. Řečená poznámka sem patří, protože počátky oné (potom pokračující) devastace spadají do let, o nichž referujeme.

Německá okupační správa pochopitelně volenou (a tudíž demokratickou) samosprávu českých obcí potlačila, takže od přelomu roků 1942–1943 byl do Pardubic jako starosta dosazen zastupujícím říšským protektorem Dr. Julius Stumpf, říšský Němec. Podle platného organizačního statutu školy byl tím ovšem také předsedou Kuratoria obchodní akademie. Schůze tudíž byly vedeny a zapisovány německy, protože nový starosta českého města češtinu pochopitelně neovládal. Zmínka o kuratoriu školy tudíž právem patří do subkapitoly o poněmčování školství a jeho administrativy.

Za zaznamenání snad stojí i to, že profesori (všech středních škol v Protektorátu) byli povinni složit zkoušku z němčiny. Ne každý z nich však tento jazyk ovládal tak, aby snadno obstál, tudíž neúspěch mohl pro leckterého z nich znamenat vážné existenční ohrožení. Válka pro ně naštěstí skončila dřív, než mohlo dojít ke konečné realizaci tohoto nařízení.

7. Výzdoba. Sběr

Ročníky narození těch, kteří pamatují protektorátní školství, se počátkem jedenadvacátého století blíží osmdesátce a tudíž se mladší populační většina asi domnívá, že „výzdoba“, to jest ideologická výzdoba, je činností vnesenou do českých respektive československých škol až po únoru roku 1948. Jest to omyl, protože ideologická výzdoba byla nařízena již za německé okupace. Že přežila, jakož přežily i zvyklosti jiné, je jedním z paradoxů dějin, pokud to je pouze paradox. Nařízena byla výzdoba poprvé ve školním roce 1941/1942 a odpovědni za ni byli (již tehdy!) třídní profesori. A také (již tehdy!) byla výzdoba pro smích.

Právě tak byli třídní profesori zatíženi odpovědností za sběr odpadových surovin ve své třídě; takže jak vidno, i tato složka narušování školy je data staršího, ba mnohem staršího. V široké míře byly sběrem odpadových surovina byly totiž školy postiženy již v první totální válce bílé civilizace v letech 1914–1918. Tehdy nejprve pochopitelně školy v Německu, velmi brzy poté i školy v habsburské monarchii.

Německo let 1939/1945 mělo proto se sběrem odpadových surovin zkušenosti již z první války, takže hned s vypuknutím války byl ve školním roce 1939/1940 byl zaveden sběr kostí, rozšiřovaný postupně na gumu, hadry, železo, léčivé byliny, kaštaný a žaludy. Za sběr každého tohoto zdroje výroby byl ve škole odpovědný některý z profesorů, ředitel za všechno. Všechny zápisy z porad profesorského sboru, školním rokem 1939/1940 počínaje a školním rokem 1943/1944 konče (obchodní akademie i s dvouletou obchodní školou byly v září 1944 *stillgelegt – uvedena do klidu*) mají jako málem nejdůležitější bod činnosti zprávu o sběru odpadových surovin s přesnými údaji, kolik se toho nasbíralo.

8. Poslední rok německé okupace

Uvedení školy mimo provoz neboli *Stillegung*

Do roku 1942 se s možností leteckých útoků Britů na cíle na území Protektorátu valně nepočítalo. První shovení bomb na pardubický cíl patří do noci na 25. říjen 1942, kdy čtyřmotorový bombardér Royal Air Force zaútočil, zřejmě jako na cíl náhradní, na letiště v Pardubicích shozem šesti

bomb a palbou z palubních zbraní.¹²⁾ Letecký poplach sirénami vyhlášen nebyl a opravdu jenom málokterý z pardubických občanů se o tomto útoku tehdy dozvěděl; konec konců také vzpomínka na tuto akci, publikovaná mnohem později, zůstala mimo obecnější pozornost i těch, kteří tu dobu dobře pamatovali.

V průběhu roku 1942 však možnost nočních leteckých útoků Britů na cíle na území Protektorátu vzrostla, takže okupační úřady nařídily, aby ve veřejných budovách, tudíž tím také ve školách, byly zavedeny protiletecké hlídky. Dochovaný pramenný materiál obchodní akademie bohužel přesným datem počátek těchto hlídek v budově školy neuvádí, ze vzpomínek pamětníků však rekonstruuje, že to mohlo být na jaře roku 1943, nejpozději pak k začátku školního roku 1943/1944. Praktikovalo se to tak, že vždy čtyři žáci starší šestnácti let měli noční službu, kterou drželi v kabinetu u tělocvičny, aby byli v budově, a aby v případě požáru způsobeného zápalnými pumami mohli s pomocí hasících přístrojů a jiných zařízení zasáhnout.

Do té doby ovšem Pardubice cílem velkého leteckého útoku nebyly (onen shoz pum na letiště uším i očím veřejnosti zcela unikl) a tak služby ve škole byly v pojetí šestnáctiletých mladých mužů brány pouze jako změna ve stejnodennosti, nikoliv ale jako povinnost tíživá či dokonce potenciálně nebezpečná.

Dějinné dění, to jest válka, se v roce 1944 víc a více přibližovala střední Evropě, takže začerňování závadných míst v učebnicích a čtvrtinové vedení některých vyučovacích předmětů německy bylo předstiženo něčím zcela jiným a podstatně hrozivějším. Hlásilo se *totální nasazení – Totaleinsatz*. Nechme však mluvit prameny:

Am 14.1.1944 wurden die Schüler des IV.a und des IV.b Jahrganges der Wirtschaftsoberschule zur Musterung für die Technische Nothilfe einberufen. Es wurden insgesamt 21 Schüler für tauglich erklärt.

Vom 19. bis 23.6.1944 nahmen die Schüler, älter als sechzehn Jahre, an den technischen Arbeiten für den L.S. [Luftschutz] auf dem Lerchenfelde und vom 26.6. bis 8.7.1944 in Switkau teil.

Im Schuljahre 1943/1944 wurde vom Direktor zwölfmal ein Probealarm in der Anstalt angeordnet, der immer zur vollen Zufriedenheit durchgeführt wurde.

[14.1.1944 byli žáci IV.a a IV.b ročníku vyšší obchodní školy povoláni k odvodu do *Technische Nothilfe*. Celkem 21 žáků bylo uznáno schopnými.

12) BIČÍK, Zdeněk: *Pardubický 24. srpen 1944*, In: Sborník prací východočeských archivů 3/1975, s. 141–195, zde s. 176, poznámka 143.

Od 19. do 23.6.1944 se žáci, starší šestnácti let, zúčastnili technických prací pro *Luftschutz* na Skřivánku a od 26.6. do 8.7.1944 ve Svítkově.

Ve školním roce 1943/1944 byl ředitelem na ústavu dvanáctkrát nařízen cvičný poplach, jenž vždy proběhl k úplné spokojenosti.]

O jaké technické práce mezi 26.6. až 8.7.1944 běželo, prameny povědí také:

Laut Anordnung des Luftschutzleiter [sic!] arbeiten täglich von 8–12 Uhr 25 Schüler unter Leitung von Professoren auf der Aushebung von Luftschutzgräben in verschiedenen Stadtteilen.

[Podle nařízení velitele [sboru] *Luftschutz* pracuje denně pětadvacet žáků pod vedením profesorů v různých částech města, a to na kopání zákopových úkrytů pro protileteckou ochranu.]¹³⁾

Uprostřed mezi oním povoláním „k odvodu do *Technische Nothilfe*“ a technickými pracemi při „kopání zákopových úkrytů pro protileteckou ochranu“ přišel dramatický drsný a zlověstný zásah okupační moci; 19. března 1944 zatkla německá tajná státní policie – *Geheime Staatspolizei*, zkratkou Gestapo – tři vyučující. Byli to Jan Belfín, Zdeněk Kaulfus a Václav Bičík. A i když tento poslední byl za nějaký čas propuštěn, protože byl k odboji zřejmě připočten omylem, první dva strávili v německém vězení více než rok. Vrátili se až v květnu roku 1945.

V letních prázdninách po školním roce 1943/1944 přišla válečná realita naplno. Do střední Evropy se sice zvolna, ale se stálostí blížily fronty. Předběhnuty byly ale ze vzduchu, nálety v souvislosti s ofensivou Spojenců proti benzinu.

Pardubice prodělaly (mimo onoho shora zmíněného zásahu letiště) trojí skutečné letecké bombardování. Jedno v noci z 22. na 23. července 1944, zasáhlo východní část města, druhé v poledních hodinách 24. srpna 1944, zasáhlo letiště, rafinerii, Přerovsko, Svítkov, a západní část města od luk v Polabinách (dodnes jsou tam pumové krátery) přes ulice Jungmannovu a Palackého, nádraží a Skřivánek až do Nových Jesenčan. Další nálet na Pardubice byl potom 28. prosince 1944.

V onom létě roku 1944 otevřeli si Angloameričané bitvami v Normandii prostor k postupu do vnitrozemí Francie, v Itálii stáli na čáře Rimini – La Spezia, kdežto Sověti na východě svými čely dosáhli k řece Visle. Tím se fronty víc a více posunovaly ke hranicím Německa, jehož města byla

13) Zápisy o schůzích Kuratoria Obchodní akademie v Pardubicích, s. 166, s. 162; (*Výroční zprávy*), obsahem vázané knihy jsou výroční zprávy, ale kniha sama titul nemá. Školní rok 1943/1944, s. 9.

zároveň ve dne americkými a v noci britskými bombardovacími svazy, startujícími jak v Itálii, tak na Britských ostrovech, proměňována v trosky. Nebezpečně a reálně to věštilo katastrofu, jíž Adolf Hitler chtěl čelit zázračnými zbraněmi; leč přes jejich nasazení (byly to bezpilotní prostředek V 1 a dálková raketa V 2) se zázrak nedostavil.

Spíše odklad konce než obrat ve válce hledala Říše v souboru opatření, nazvaných *Der totale Kriegseinsatz* (totální válečné nasazení), jimiž mobilisovala takřka poslední lidské zdroje v Německu a tudíž i v Protektorátu. Neboť poznamenejme zde za účelem dobrého porozumění, že Protektorát Čechy a Morava byl pokládán ze státoprávního hlediska, hlediska německého ovšem, za součást území Říše, nikoliv za území cizí, pouze dočasně válečně okupované. Do německé branné moci (*die Wehrmacht*) Češi sice rekrutováni nebyli, zato ale, vedle pracovního nasazení v průmyslu, byli rekrutováni, vesměs v podobě mladších a nejmladších ročníků, do paramilitárních pracovních sborů, jako byly *Luftschutz a Technische Nothilfe*, jakož i ke stavbě opevnění v přífrontovém prostoru. A tudíž právě vzhledem k těm nejmladším ročníkům nemohly důsledky totálního nasazení nedopadnout na české školství.

Ocitli jsem se tím v časovém prostoru konce srpna a začátku září roku 1944, kdy, řečeno poněkud zjednodušeně, byla obchodní akademie uzavřena. Přestalo se učit a profesori i žáci starší šestnácti let byli totálně nasazení buď do průmyslu, nebo také do *Technische Nothilfe*.

Citujme však znovu pramen:

3) *Eingelaufene Briefe und Erläße*: [sic!]

a) *Erlaß des Ministeriums für Schulwesen vom 22. August 1944 Z.69837, „Maßnahmen zum totalen Kriegseinsatz im Bereich der Berufsbildenden Schulen“.*

b) *Verordnung des Landespräsidenten für Böhmen vom 21.9.1944, Z. c. 3/4: Beschlagnahme des Gebäudes der Wirtschaftsoberschule für die Unterbringung der Arbeiter der OT Organisation.*

4) *Bericht des Direktors*:

Infolge der zeitweiligen Stilllegung der Wirtschaftsschulen werden bloß die Nachtragsprüfungen der Schüler durchgeführt und der weitere Betrieb an diesen Schulen stillgelegt.

Im Sinne der Verordnung des Ministeriums für Schulwesen über den totalen Einsatz der Mitglieder des Professorenkollegiums wurden für den Unterricht an den kaufmännischen Berufsschulen die ältesten Mitglieder des Lehrkörpers belassen und zwar: Direktor, Professoren: Adamec, Belfinová, Knittl, Langmaier, Píkl, Sádovský; dem Arbeitsamt wurden die

übrigen 13 Mitglieder des Lehrkörpers zur Verfügung gestellt, von denen die meisten bei der Fliegerhorstkommandantur in Pardubitz eingesetzt sind.

Infolge der Belegung der Anstalt für die Zwecke der Organisation Dr. Todt wurden für die kaufmännische Berufsschule zwei Klassenzimmer in der ehemaligen Zweiganstalt der Musikschule in der Grüntorstrasse sichergestellt.....Der Unterricht wurde am 5. September 1944 begonnen.

[3) Došlé dopisy a výnosy:

a) Výnos ministerstva školství ze 22. srpna 1944 Z.69837, „Opatření k totálnímu válečnému nasazení v okruhu odborných škol“.

b) Nařízení zemského presidenta pro Čechy z 21.9.1944, Z. c. 3/4:

Zabrání budovy vyšší hospodářské školy pro ubytování pracovníků OT organisace.

4) Zpráva ředitele:

V důsledku toho, že hospodářské školy byly dočasně uvedeny do stavu mimo provoz, provedou se pouze dodatečné zkoušky žáků a další provoz na těchto školách je uveden do klidového stavu... Ve smyslu nařízení ministerstva školství o totálním nasazení členů profesorského sboru budou pro vyučování na pokračovací škole obchodní ponecháni nejstarší členové učitelského sboru a to: ředitel, profesoři: Adamec, Belfínová, Knittl, Langmaier, Píkl, Sadovský; pracovnímu úřadu bylo dáno k dispozici zbývajících třináct členů učitelského sboru, z nichž většina je nasazena u velitelství [vojenského] letiště v Pardubicích

V důsledku obsazení ústavu pro účely Organisace dr. Todt byly pro pokračovací školu obchodní zajištěny dvě učebny v bývalé pobočce Hudební školy v ulici na Zeleném... vyučování [na pokračovací škole obchodní] bylo zahájeno 5. září 1944.]¹⁴⁾

14) Zápisy o schůzích Kuratoria Obchodní akademie v Pardubicích, s. 166. Několik vysvětlivek ke hlavnímu textu, k němuž náleží tato poznámka č. 14:

Technische Nothilfe: Byla zřízena v roce 1942 jako paramilitární kasernovaná pracovní armáda v pracovních stejnokrojích, rekrutovaná pracovními úřady v Německu a na území Protektorátu. Její služební nasazení se jak v Německu, tak v Protektorátu realizovalo především v odstraňování škod během leteckých útoků a po nich. Po kapitulaci Německa Technische Nothilfe zanikla.

Organisation Todt: Zřízena byla v létě roku 1938. Původně to bylo krycí jméno pro stavbu opevnění podél německo-francouzské hranice (Západní val neboli Siefriedova linie), stavěné narycho, neboť v souvislosti s požadavky Německa pro Němce v Československu čekala se válka. Stavbě své jméno propůjčil Ing. Dr. Fritz Todt, tehdy generální inspektor stavby dálnic v nacionálně socialistickém Německu, později generální plnomocník pro stavbu západního opevnění.

Na základě těchto rozhodnutí tudíž zůstala v činnosti pouze učňovská škola, pro niž byli vyčleněni starší vyučující. Mladší vyučující byli nasazeni na letišti v Pardubicích nebo porůznu v průmyslu. Žáci obchodní akademie a obchodní školy starší šestnácti let byli odvedeni buď k *Technische Nothilfe*, nebo nasazeni v průmyslu, z těchto nasazených v průmyslu byli od počátku února do konce dubna roku 1945 někteří vyčleněni a nasazeni na stavbě opevňovacích prací v přífrontovém pásmu, a to na Moravě, ve Slezsku a v Dolních Rakousích.

9. Konec války v Evropě. První kroky obnovy

Když za pražského povstání v květnu roku 1945 končila kapitulací Německa a následujícím příměřím válka v Evropě, takže z Pardubic a okolí Němci zčásti odtažli a zčásti šli do sovětského zajetí, mohla se, bohužel ale pouze zdánlivě, ihned obnovit činnost obchodní akademie.

Běh věcí však byl složitější. Sice skončila činnost a existence *Organisation Todt*, jež měla obsazenu školní budovu na rohu Nádražní a Štefánikovy ulice, ale s vyučováním se začít nemohlo. Jednak budova ještě po nějakou dobu sloužila (byla tehdy zařízena na ubytování a stravování většího množství lidí) Československému Červenému kříži jako transitní středisko, jímž procházeli britští a francouzští váleční zajatci ze zajateckých táborů na území Protektorátu a v českém pohraničí před transferem do jejich zemí. Poté budovu zabrala pro svoje účely Sovětská armáda.

Uvolněna byla školní budova teprve v průběhu podzimu roku 1945. Pro školní provoz bylo třeba provést nutné stavební úpravy (pro Organisation

Tato prvotní účelová organizace stavebních činností velmi rychle přerostla, stále pode jménem Organisation Todt, v paramilitární kasernované pracovní armádu, jež opravovala škody po leteckých útocích a stavěla, především na pobřeží Atlantického oceánu, pevnosti a ponorkové bunkry. Do Pardubic přišla jednotka Organisation Todt počátkem podzimu 1944 s úkolem uvést do provozu rafinerii ropy, poškozenou leteckým útokem bombardérů US Army Air Force 24. srpna 1944.

Od května roku 1944 totiž byla v proudu spojenecká letecká ofensiva proti výrobě benzínu, ať z ropy, ať syntetickou cestou. Rafinerie ropy v Pardubicích byla bombardována dvakrát, 24. srpna a 28. prosince 1944; Pardubice jako takové byly napadeny čtyřikrát. Organisation Todt zanikla po kapitulaci Německa.

Luftschutz: Paramilitární uniformovaná kasernovaná jednotka, účelem odpovídající asi tak dnešnímu Hasičskému záchrannému sboru. Jinak řečeno: hasičský sbor, cvičený k zásahům při a po leteckých útocích. – GRUCHMANN, Lothar: *Der zweite Weltkrieg*, München 1995, zvl. s. 222, s. 292–293; BÍČÍK, Zdeněk: *Pardubický 24. srpen 1944*.

Todt byla na dvoře postavena dřevěná budova pro kuchyň, tělocvična sloužila jako jídelna), opravit, vyčistit a znovu zařídit. Školní nábytek se naštěstí alespoň zčásti dochoval. Pro vyučovací využití školou, tj. obchodní akademií, byla budova ale zprovozněna až v listopadu roku 1945.

Jako náhradní prostory byly naštěstí k dispozici místnosti bývalé pobočky pardubické hudební školy, a to v nádvorním traktu domu č. 17 na hlavní třídě (jmenující se za války Na Zeleném, od května 1945 Stalinova; jest to dnešní třída Míru; onen nádvorní trakt, komerčně využit a opraven, dosud stojí), a v dalších provisorních prostorách v hotelu Štika. V těchto náhradních prostorách dochodily při střídavém vyučování, běžícím od začátku června do začátku září, jednak třídy pokračovací školy obchodní a drogistů (bylo to celkem 14 tříd, vyučování jim skončilo 30. června 1945), jakož i čtvrtý ročník obchodní akademie (jemuž školní rok končil 15. září 1945), aby s příslušným zkrácením školního roku mohl maturovat. Ostatní třídy obchodní akademie a obchodní školy však v květnu a v červnu 1945 musily do začátku září roku 1945 zůstat mimo provoz.

Začátek nového školního roku 1945/1946 proběhl tudíž 1. září 1945 v oněch náhradních prostorách, v nádvorním traktu č. p. 17 na třídě Míru a v hotelu Štika. Leč to je již poválečný provoz školy, a to je jiná kapitola.

Méně optimisticky bude znít, že z profesorského sboru byli dva vyšetřováni podle Retribučního dekretu a dvěma profesorům bylo doporučeno žádat o přeložení, oba potom působili v pohraničí; pramenná školní dokumentace však nic bližšího neuvádí.

Viděno s odstupem času a dějin, patří také tyto věci k jevům v životě člověka, k jevům jež se stávají dějinami, ale týkají se jednotlivců. Jako celek však obchodní akademie v Pardubicích v těchto bouřlivých letech i se všemi vypsányi potížemi obstála; její váleční frekventanti a absolventi odnesli si, a to na dané možnosti doby, více než slušné všeobecné a odborné vzdělání, získané nadto v prostředí kultivovaném a přátelském.

* * *

PRAMENY:

Zápisy o schůzích Kuratoria Obchodní akademie v Pardubicích. (Vázaná kniha. Rukopisné zápisy schůzí od 22.11.1939 do 14.5. 1947).

(*Výroční zprávy.*) Bez titulu. Na deskách tužkou 1939–1944. (Vázaná kniha. Strojopisné výroční zprávy obchodní akademie v Pardubicích za školní roky 1939/1940 až 1943/1944).

Konferenční zápisy za školní roky 1939/1940 až 1944/1945. (Nevázaný soubor, konvolut ve volných deskách s tkanicemi; zápisy z konferencí od 1.9.1939 do 24.7.1945).

19. (28.) *Výroční zpráva Státního reálného gymnasia v Pardubicích za školní rok 1938–1939.* Pardubice 1939.

22. *Výroční zpráva Čsl. veřejné obchodní školy v Pardubicích za školní rok 1937–1938.* Pardubice 1938.

23. *Výroční zpráva Obchodní akademie v Pardubicích za školní rok 1938–1939.* Pardubice 1939.

Obchodní akademie v Pardubicích 1938–1945. Ze vzpomínek pamětníků.
Archiv autorův.

Třídní výkazy.

Maturitní výkazy.

LITERATURA:

CHARVÁT, Jiří: *Stará Chrudim*, Chrudim 1991.

KÁDNER, Otakar: *Vývoj a dnešní soustava školství I–II*, Praha 1929–1931.

SAKAŘ, Josef: *Dějiny Pardubic III/1–2*, Pardubice 1926.

HANDELSAKADEMIE IN PARDUBICE 1938–1945

Die Handelsakademie in Pardubice (Böhmen) wurde zum 1. September 1938 als vierjährige Lehranstalt mit Reifprüfung geöffnet. Nach einem Monat stand der Krieg vor der Tür, die Lösung kennt die Geschichte unter der Bezeichnung Münchener Abkommen. Am 15. März 1939 um 06.30 rollen Panzer, Panzerspähwagen und Schützenpanzerwagen mit dem Balkenkreuz von Königgrätz kommend durch die Stadt Pardubice zum hiesigen Fliegerhorst. Nach fünf und einhalb Monaten, am 1. September 1939, um 04.45 eröffnet Linienschiff Schleswig-Holstein das Feuer auf die Westerplatte. Es beginnt der Krieg.

Die Pardubitzer Handelsakademie ist deshalb im echten Sinne des Wortes ein Kriegskind.

Die vorgelegte kurze Abhandlung befasst sich daher mit den ersten sieben Jahren dieser Lehranstalt. Mit den ersten sieben Jahren deshalb, weil es zugleich eine Auffassung der Existenz und des Lebens einer der zahlreichen tschechischen Schulen zur Zeit des Protektorats ist (Protektorat Böhmen und Mähren).

Die Abhandlung geht vom Quellenmaterial aus. Das heisst von Lehrerkonferenzprotokollen, von Jahresprogrammen der Schule (die seit dem Schuljahr 1939–1940 während der Okkupationszeit zwar nicht als Broschüren publiziert wurden, doch aber erarbeitet wurden), von Schulkuratoriumprotokollen, von Klassen- und Reifeprüfungskatalogen; nur Klassenbücher (tägliche Aufzeichnungen des Lehrstoffes und der Schülerpräsenz) sind nicht erhalten. Hie und da kommen dazu Erinnerungen von einigen Schülern, die die Schule während der Jahren 1938–1945 besuchten.

Kern der Abhandlung ist einerseits die Feststellung, andererseits die Analyse der Methoden, mit denen die nazionalsozialistische Okkupationsmacht sich bemühte zuerst zu entkräften, und dann bis zur Endlösung aufzuhören lassen das tschechische höhere Schulwesen.

Das Endziel der nazionalsozialistischen Okkupationsmacht war die Eliminierung der tschechischen Geistesschaffenden einschliesslich des Offizirskorps, die sie als Träger der tschechischen bzw. Tschechoslowakischen Staatsidee betrachtete. Die Okkupationsmacht erforderte leistungsfähige manuelle Facharbeiter, keineswegs aber die gefährlichen Intellektuellen.

Der Angriiffsziel also waren die Schulen. Zuerst die Hoschschulen, die am 17. November 1939 geschlossen wurden. Dann kamen an die Reihe die Oberschulen (Gymnasien, Realgymnasien, Reformrealgymnasien, Realschulen), sowie die höheren Fachschulen (Handelsakademien, Lehreranstalten, Landwirtschaftlichen Schulen, Technische Fachschulen).

Als eine gangbare Methode zeigte sich eine dauerhafte Störung des Arbeitsrhythmus des Schulwesens und der Schulen. Die Schulen und der Unterricht sind nur dann effektiv, wenn sie den regelmässigen Arbeitsrhythmus haben, wenn auch der Rhythmus blosse Einförmigkeit wäre. Wenn dieser Rhythmus gestört wird, so sinkt die Effektivität des Unterrichtsprozesses. Mit dem 1. September 1939 beginnend und mit dem Mai 1945 endend wurde das Schulwesen im Protektorat als Komplex und der Schulunterricht als Tätigkeit dauerhaft mit neuen und neuen Einfällen der Okkupationsmacht gestört.

Es gab einen sehr wirksamen Weg dieser Störung, und zwar die ausserordentlichen Ausschlüsse des Unterrichtes. Es begann mit mehr als einem Monat der Sonderferien seit dem 1. September bis 9. Oktober 1939, über die jedesjährigen Kohleferien bis zur Stilllegung der Schulen seit dem 1. September 1944 bis Anfang Mai 1945 des Totaleinsatzes nach. Im Falle der Handelsakademie in Pardubice betrug es seit dem 1.9.1939 bis 30.6.1945 einundsiebzig Wochen des Schulunterrichtes, was minus anderthalb Monaten den Verlust von zwei Schuljahren bedeutet. Kommentarlos.

Einen weiteren Weg stellten die Lehrbücher dar. Es begann mit der Tusche und dem Pinsel, die unentbehrlich waren, um die anstössigen Worte und Wörter unlesbar zu machen (wie z. B. „Tschechoslowakei“, „Staats“ – in dem Titel der Schule, „č“ in der Währungsabkürzung „Kč“ usw.). Nach einer kurzen Zeit wurden jedoch auch diese unschädlich gemachten Lehrbücher völlig verboten, und die Lehrer sollten die Schultaschen kontrollieren ob sie nicht heimlich die Lehrbücher in die Schulen gebracht haben.

Dieser Verbot der Lehrbücher richtete sich nicht nur gegen die erwähnten anstössigen Worte und Wörter, sondern auch vor allem direkt gegen den Unterricht. Die Lehrer mussten sich ohne das Lehrbuch behelfen, für manche ein schwieriges Hindernis, die Schüler mussten auf Lehrbücher verzichten, für manche auch ein schwieriges Hindernis, und beide Seiten wurden gezwungen nur mit der Erläuterung des Lehrers und mit dem Schulheft zu disponieren. Das die Lehrer von allen tschechischen Schulen (also nicht nur die Professoren der Handelsakademie in Pardubice) es geschafft haben, gehört zu den bisher nie erwähnten Erfolgen der Resistenz.

Die Sache wurde ernst, als die Okkupationsmacht die einzelnen Unterrichtsgegenstände angegriffen hat, und zwar die in der ersten Linie, es waren die Geschichte und die Muttersprache. Die Geschichte verschwand nach einigen Beschränkungen aus dem Stundenplan völlig. Aus dem Gegenstand Tschechisch wurde die Literaturgeschichte ausgespart, glücklicherweise (die Sabotage, oder die Nachlässigkeit?) nicht die Poetik. Ein geschickter und zugleich ein riskierender Lehrer verstand es aufgrund der Poetik die

Literaturgeschichte zu erläutern (es waren solche), die anderen lehrten wenigstens die Poetik.

Es gab noch eine weitere Möglichkeit, und zwar die Stundendotierung von einzelnen Gegenständen, mit der man manipulieren könnte. So wurde zugunsten der deutschen Sprache die Stundendotierung erstmals durch die Beseitigung der Geschichte erhöht, zum zweitenmal durch die Verminderung der Stunden des Englischen/Französischen.

Eine weiteren kuriösen Weg stellte die Verordnung dar, das einige Gegenstände entweder ganz oder teilweise Deutsch unterrichtet (gegeben?) werden. Kuriös darum, dass manche Lehrer nicht im Stande waren ihren Gegenstand in einer Fremdsprache zu geben, und viele Schüler nicht im Stande waren einen Deutsch gegebenen Gegenstand zu verstehen. Noch kuriöser war die Verordnung, manche Gegenstände teilweise Tschechisch und teilweise Deutsch zu unterrichten.

Es war noch eine Störung der Schularbeit, und zwar die Altstoffsammlung. Diese Tätigkeit begann im September 1939 und dauert bis zu der Stilllegung der Schule. Die Kontrolle der Altstoffsammlung sollte zu den wichtigsten Dienstpflichten des Schuldirektors gehören.

Im Jahre 1944 der letzte Schlag. Die Handelsakademien im Ganzen Protektorat, wurden in Wirksamkeit seit dem 1. September 1944 stillgelegt, nur die Handelsberufsschulen, die hie und da den Handelsakademien unterstanden, setzten in ihrem Unterricht fort. Das Schulgebäude der Handelsakademie in Pardubice wurde zur Kaserne der Organisation Todt. Die Lehrer und die Schüler wurden in den Totaleinsatz zugeteilt, und zwar entweder zu der Technischen Nothilfe, oder in die Industrie, manche später zu den Befestigungsarbeiten hinter der Ostfront.